JISMONIY MADANIYAT O‘QITUVCHILARINING SHAXSIY FAZILATLARI VA PSIXOLOGIK BARQARORLIGI O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK

Saidova Sarvinoz
Osiyo Xalqaro Universiteti Jismoniy madaniyat kafedra o’qituvchisi
E-mail: saidovasarvinoz@oxu.uz

Annotatsıya. Ushbu tadqiqotning maqsadi jismoniy madaniyat o‘qituvchisida bo‘lishi zarur bo‘lgan shaxsiy fazilatlarni amaliyotdagi o‘qituvchilarning nuqtai nazari asosida aniqlashdan iboratdir. Tadqiqot Osiyo Xalqaro Universitetining jismoniy madaniyat kafedrasida faoliyat olib borayotgan 10 nafar o‘qituvchi ishtirokida o‘tkazildi.

Ma’lumotlar “O‘qituvchi sifatlariga talabalar nigohida” o‘lchovi asosida tuzilgan va o‘qituvchining shaxsiy fazilatlarini aks ettiruvchi 13 bandli savol shakli yordamida yig‘ildi. So‘rovnomalar yuzma-yuz tarzda to‘ldirildi va natijalar foizlar ko‘rinishida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, jismoniy madaniyat o‘qituvchisida eng muhim deb baholangan shaxsiy fazilatlar quyidagilardan iborat: tanqidga ochiqlik, o‘quvchini har tomonlama tushuna olish, va keng dunyoqarashga ega bo‘lish. Ushbu fazilatlar o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muvaffaqiyatli muloqot o‘rnatishida va ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omillar sifatida ko‘rilmoqda.

Kalit so‘zlar: jismoniy madaniyat o‘qituvchisi, shaxsiy fazilatlar, pedagogik yondashuv, sport, psixologiya

Аннотация. Цель данного исследования определить, какими личными качествами должен обладать учитель физической культуры, исходя из взглядов практикующих преподавателей. В исследовании приняли участие 10 преподавателей кафедры физической культуры Азиатского Международного Университета. Данные были собраны с помощью анкеты, основанной на шкале «Взгляды студентов на качества преподавателя», включающей 13 пунктов, отражающих личные качества учителя. Анкеты были заполнены в форме личного интервью, а полученные результаты были проанализированы в процентном соотношении. Согласно результатам, наиболее важными личными качествами учителя физической культуры были признаны: открытость к критике, способность всесторонне понимать ученика и широкий кругозор. Эти качества рассматриваются как ключевые факторы в успешном взаимодействии с учащимися и повышении эффективности образовательного процесса.

ISSN 3030-3907

Ключевые слова: учитель физической культуры, личные качества, педагогический подход, спорт, психология

Abstract. The purpose of this study is to identify the personal qualities that a physical education teacher should possess, based on the perspectives of in-service educators. The study involved 10 instructors from the department of physical education at Asia International University. Data were collected using a 13-item questionnaire adapted from the "Student Perspectives on Teacher Qualities" scale, focusing on the teacher's personal characteristics. The questionnaires were conducted face-to-face, and the results were analyzed in percentages. According to the findings, the most important personal traits identified for physical education teachers were openness to criticism, the ability to understand students comprehensively, and having a broad perspective. These qualities are considered key factors in establishing effective communication with students and enhancing the efficiency of the educational process.

Keywords: physical education teacher, personal qualities, pedagogical approach, sport, psychology

Kirish

Ta'lim sohasida, ayniqsa o'qituvchi tayyorlash borasida, so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Bu o'zgarishlarning asosiy sababi - jamiyatda insonlarning hayotdan kutgan talab va istaklarining o'zgarishi bilan birga, ta'limga bo'lgan yondashuvning ham o'zgarib borayotganidir. An'anaviy - ya'ni mavzuga yoki o'qituvchiga asoslangan ta'lim tizimlaridan, o'quvchini va hayotiy tajribani markazga olgan yondashuvlarga o'tish bu o'zgarishlarni kuchaytirmoqda.

Bu holatda o'qituvchining vazifasi faqat bilim beruvchi emas, balki yo'lko'rsatuvchi va tanlov imkoniyati yaratuvchi sifatida qayta shakllanmoqda. Shunga mos ravishda, o'qituvchilarni faqat mavzu asosida emas, balki shaxsiy va kasbiy fazilatlar asosida tayyorlash jarayonlari yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston ta'lim tizimida ham o'qituvchi kompetensiyasiga oid qator me'yoriy hujjatlar ishlab chiqilgan bo'lib, bunda quyidagi jihatlar muhim o'rin egallaydi: shaxsiy va kasbiy qadriyatlar, o'quvchini tanish, o'rgatish jarayonini boshqarish, baholash va monitoring, oila-maktab hamkorligi va fan mazmuni bo'yicha bilimlar [1].

Shunga qaramay, jismoniy madaniyat o'qituvchilari kabi, ko'proq harakat (deviniy) va hissiy (affektiv) o'zgarishlarga yo'naltirilgan fanlar uchun zarur bo'lgan shaxsiy fazilatlar yetarlicha yoritilmagan. Ayni paytda, jismoniy tarbiya fanida ko'nikmalarni bosqichma-bosqich o'rgatish, va o'quvchilarning individual farqlarini hisobga olish kabi masalalar bilan birga, ushbu yo'nalishdagi o'qituvchilarga xos fazilatlarni qayta ko'rib chiqish zarurati paydo bo'lmoqda [2].

ISSN 3030-3907

Bugungi kunda jismoniy madaniyat o‘qituvchisidan nafaqat bilimli bo‘lish, balki quyidagi jihatlar talab etiladi:

- fan mazmunini chuqur bilish,
- darsni rejalashtirish va samarali tashkil etish,
- zamonaviy o‘qitish metodlaridan foydalanish,
- samarali muloqot yurita olish,
- sinf boshqaruvi va o‘quvchilar bilan munosabatni muvozanatda saqlay olish,
- natijalarni baholay olish va hujjatlashtirish,
- o‘quvchilarga psixologik-pedagogik ko‘mak ko‘rsata olish,
- va eng asosiysi, shaxsiy barqarorlik va kasbiy qadriyatlarga ega bo‘lish [3].

Samarali o‘qituvchi ikki asosiy toifadagi fazilatga ega bo‘lishi kerak: shaxsiy va kasbiy. Shaxsiy jihatdan - bag‘rikenglik, sabr-toqat, ochiq fikrlilik, moslashuvchanlik, mehribonlik, tushunuvchanlik, hazilkashlik, o‘quvchidan yuqori natijalar kutish va rag‘batlantiruvchi bo‘lish kabilar muhim bo‘lsa, kasbiy jihatdan - umumiy madaniyat, fan mazmunini chuqur bilish va o‘qituvchilik mahorati zarur deb e’tirof etiladi.

Har bir fan yo‘nalishiga xos tarzda tuzilgan dars dasturlarini tahlil qilganda, umumiy o‘qituvchi fazilatlari bilan bir qatorda, har bir sohaga xos alohida shaxsiy va kasbiy fazilatlar ham hisobga olinishi lozimligi ayon bo‘ladi. Talabalar, o‘qituvchilar va ilmiy-pedagogik xodimlar ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqotlarga asoslanib, jismoniy madaniyat o‘qituvchilari uchun quyidagi muhim fazilatlar taklif etilgan:

- kasbiy bilim va ko‘nikmalarda yetarli bo‘lish,
- o‘zini boshqara olish,
- dars jarayonida sportchilik ruhini namoyon etish,
- tashqi ko‘rinishda o‘rnak bo‘lish,
- o‘quvchini har tomonlama tushunish,
- ijtimoiy munosabatlarda ijobiy bo‘lish,
- tanqidga ochiqlik,
- sabrli bo‘lish,
- hazilni tushunish,
- o‘ziga ishonch,
- madaniyatli va ijobiy odatlarga ega bo‘lish,
- sportga rag‘bat uyg‘ota olish,
- barcha o‘quvchilarga birdek e’tibor qaratish,
- erkin fikrlash va o‘quvchini erkin fikrga unday olish,
- baholashda xolis bo‘lish,

ISSN 3030-3907

- darsni qiziqarli tashkil etish,

•muvozanatli intizom yondashuviga ega bo‘lish,
•o‘quvchi fikriga ochiqlik,
•tabii va holatga mos tarzda hazil yoki izoh bera olish (improvizatsiya),
•keng dunyoqarash,
•o‘quvchi qiziqish va ehtiyojlarini hisobga olish,
•muvaffaqiyat ko‘rsatgan o‘quvchilarni rag‘batlantirish,
•barcha o‘quvchilarning darsdagi ishtirokini ta’minlay olish,
•o‘quvchining bilim darajasiga mos dars olib boorish [4].

“Yaxshi jismoniy madaniyat o‘qituvchisida bo‘lishi zarur bo‘lgan fazilatlar” talabalar nigohidan tahlil qilinganda, ushbu fazilatlar to‘rt asosiy toifa bo‘yicha guruhlangan: sinf boshqaruvi, shaxsiy fazilatlar, strategik va texnik kompetensiyalar, hamda tashqi ko‘rinish. Shaxsiy fazilatlar ichida: mehribonlik, himoyachilik, yordamsevarlik, tashabbuskorlik, rag‘batlantiruvchanlik, sezgirlik, iliqlik, faol va quvnoq bo‘lish, ijobiy fikrlilik, sabrlilik, hazilkashlik, tushunuvchanlik, samimiyat, diqqatlilik va ochiq fikrlilik singari sifatlarga urg‘u berilgan [5].

Ta’lim jarayonida o‘qituvchi nomzodlari yuqoridagi sifatlarni o‘zlashtirgan deb hisoblangan bo‘lsa-da, ularning amaliy faoliyatda qanday darajada bu fazilatlarni namoyon etayotgani kuzatuv va baholash orqali aniqlanishi kerak.

Ko‘plab tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, jismoniy madaniyat o‘qituvchisida bo‘lishi zarur bo‘lgan fazilatlar ko‘pincha talabalar nigohidan tahlil qilinmoqda. Biroq ushbu fazilatlarni o‘qituvchilarning o‘z qarashlari asosida aniqlash - nafaqat o‘qituvchining kasbiy rivojlanishi, balki o‘quvchilar va butun ta’lim jarayoni uchun ham muhim ahamiyatga ega.

1-jadval.

10 nafar jismoniy madaniyat o‘qituvchisining shaxsiy fazilatlari bo‘yicha fikrlari

Shaxsiy fazilatlar	Takrorlanish soni (f)	Foiz (%)
Tanqidga ochiq bo‘lish	8	80%
O‘quvchini har tomonlama tushuna olish	7	70%
Keng dunyoqarashga ega bo‘lish	6	60%
Sabr-toqatli bo‘lish	5	50%
O‘ziga bo‘lgan ishonch	4	40%
Vaziyatga mos ravishda gapira olish (improvizatsiya)	4	40%
Ijodiy fikrlay olish	2	20%

ISSN 3030-3907

Mehribon va samimiy bo‘lish	2	20%

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, jismoniy madaniyat o‘qituvchilari orasida eng ko‘p e’tirof etilgan shaxsiy fazilat - “tanqidga ochiq bo‘lish” bo‘lib, bu fazilatni 10 o‘qituvchidan 8 nafari (80%) muhim deb baholagan. Bu holat o‘qituvchilarning o‘zini rivojlantirishga tayyor ekanligini, yangicha fikr va mulohazalarni qabul qilishga ochiqligini ko‘rsatadi.

Ikkinchi o‘rinda - “o‘quvchini har tomonlama tushuna olish” fazilati (70%) turadi. Bu, ayniqsa, jismoniy madaniyat darslarida talabalar bilan samarali muloqot va emotsional yaqinlikni ta’minlashda muhim omildir.

Uchinchi o‘rinda esa “keng dunyoqarashga ega bo‘lish” (60%) fazilati qayd etilgan. Bu sifat o‘qituvchining zamonaviy metodlarga ochiqligi, o‘z fanini global kontekstda talqin qila olishini anglatadi.

Shuningdek, sabr-toqat, o‘ziga bo‘lgan ishonch, improvizatsiya qobiliyati kabi fazilatlar ham nisbatan yuqori foizlarda (40–50%) qayd etilgan. Bu xususiyatlar o‘qituvchining dars jarayonida noaniq vaziyatlarga moslashish, o‘quvchini rag‘batlantirish va ishonch bilan yetakchilik qilishiga yordam beradi.

Eng kam e’tirof etilgan fazilatlar esa - ijodiy fikrlash va mehribonlik bo‘lib, bu ularning foydali bo‘lishiga qaramay, amaliyotda kamroq ustuvorlikka ega ekanligini bildiradi. Bu jihatlar, ehtimolki, boshqa fazilatlar ichida erishiladi deb baholanayotgan bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, natijalar jismoniy madaniyat o‘qituvchilarining shaxsiy fazilatlarida psixologik barqarorlik, moslashuvchanlik va insonparvarlikka asoslangan yondashuvlar yetakchilik qilayotganini ko‘rsatadi.

2-jadval.

Jismoniy madaniyat o‘qituvchilarining shaxsiy fazilatlari bo‘yicha fikrlari

Shaxsiy fazilatlar	Magistratura: Ha (f / %)	Magistratura: Yo‘q (f / %)	Xizmatda: Ha (f / %)	Xizmatda: Yo‘q (f / %)
Tanqidga ochiq bo‘lish	10 (83.3%)	37 (68.6%)	19 (70.4%)	28 (71.8%)
O‘quvchini har tomonlama tushuna olish	10 (83.3%)	18 (33.3%)	17 (63.0%)	18 (46.2%)
Keng dunyoqarashga ega bo‘lish	7 (58.3%)	25 (46.3%)	12 (44.4%)	18 (46.2%)
Sabr-toqatli bo‘lish	5 (41.7%)	24 (44.4%)	15 (56.0%)	9 (23.1%)

ISSN 3030-3907

O‘ziga bo‘lgan ishonch	4 (33.4%)	18 (33.3%)	9 (33.2%)	13 (33.3%)
Improvizatsiya (doimiylik) qobiliyati		3 (11.0%)	19 (48.6%)	
Ijodkorlik	2 (16.7%)	3 (11.0%)	6 (15.4%)	
Mehribonlik	2 (16.7%)	3 (11.0%)	6 (15.4%)	

Yuqoridagi jadval natijalariga ko‘ra, magistratura ta’limi olgan o‘qituvchilar orasida “tanqidga ochiqlik” (83.3%) va “har tomonlama tushunish” (83.3%) fazilatlari eng ustun baholangan. Bu shuni ko‘rsatadiki, ilmiy yo‘nalishda chuqurroq ta’lim olgan o‘qituvchilar, o‘z fikrlarini yangilashga, talabani individual anglashga va moslashuvchan bo‘lishga ko‘proq intilishadi.

Xizmat davomida ta’lim olgan o‘qituvchilarda esa “tanqidga ochiqlik” (71.8%) yana yetakchilik qilgan, ammo “improvizatsiya qobiliyati” (48.6%) ham yuqori e’tiborga ega bo‘lgan. Bu esa tajribali o‘qituvchilarning dars jarayonida tez qaror qabul qila olish, moslashuvchan bo‘lish kabi amaliy fazilatlarini namoyon etadi. E’tiborga molik jihat shundaki, “o‘ziga ishonch” fazilati har ikkala guruhda ham (taxminan 33%) barqaror, ammo o‘rtacha darajada baholangan. Bu, ehtimol, o‘z-o‘zini baholashda ehtiyotkorlik bilan yondashilayotganini bildiradi. Shuningdek, “mehribonlik” va “ijodkorlik” fazilatlari har ikki guruhda ham nisbatan past baholangan bo‘lib, bu ehtimolki ularning bevosita o‘qituvchilik samaradorligiga ta’siri kam deb qaralayotganidan darak beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, jismoniy madaniyat o‘qituvchisida bo‘lishi kerak bo‘lgan shaxsiy fazilatlar ichida “tanqidga ochiq bo‘lish”, “o‘quvchini har tomonlama tushunish” va “keng dunyoqarashga ega bo‘lish” eng muhim uchta sifat sifatida qayd etildi. Bu holat o‘qituvchining o‘z ustida ishlashga ochiqligi, o‘quvchilarga empatik yondashuvi va zamonaviy ta’limga moslashuvchanligi kabi fazilatlarning real amaliyotda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, “sabrlilik” ayol o‘qituvchilar tomonidan yuqori darajada muhim deb topilgan, bu esa o‘quvchi bilan hissiy barqaror munosabatlar o‘rnatishda sabr-toqatli yondashuvning ayol o‘qituvchilarda ko‘proq namoyon bo‘lishini anglatadi. Shuningdek, xizmatda malaka oshirgan o‘qituvchilar orasida ham sabrlilik yuqori baholangan, bu pedagogik tajribaning bunday sifatni rivojlantirishdagi rolini ko‘rsatadi.

ISSN 3030-3907

Shuningdek, ijodkorlik, mehribonlik, hazilga moyillik, yordamsevarlik kabi boshqa ba'zi shaxsiy fazilatlar ayrim xorijiy tadqiqotlarda yuqori baholansa-da, ushbu tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilar tomonidan pastroq ko'rsatkichda qayd etilgan. Bu farq o'qituvchilik faoliyatiga bo'lgan qarashlar, madaniy ta'lim muhitlari yoki o'quvchi-o'qituvchi munosabatlari modeliga bog'liq bo'lishi mumkin.

Osiyo Xalqaro Universiteti jismoniy madaniyat o'qituvchilari fikriga ko'ra, tanqidga ochiq bo'lish, har tomonlama tushuna olish, hamda keng dunyoqarashga ega bo'lish eng muhim uchta shaxsiy fazilat sifatida ajralib turadi.

"Sabrlilik" fazilati ayol o'qituvchilarda, xizmatda malaka oshirgan va magistratura o'qimagan o'qituvchilar tomonidan ustuvor deb topilgan. Bu, tajriba va individual pedagogik yondashuvlar ta'sirida sabrlilikka bo'lgan ehtiyoj ortayotganini ko'rsatadi.

Ba'zi xorijiy tadqiqotlarda yuqori baholangan mehribonlik, hazilkashlik, yordamsevarlik kabi sifatlarning bizning o'qituvchilar tomonidan muhim topilmaganligi, talaba va amaliyotchi o'qituvchi qarashlari o'rtasida farq borligini ko'rsatmoqda.

Shuning uchun, jismoniy madaniyat o'qituvchisini tayyorlash jarayonida faqat bilim emas, balki shaxsiy fazilatlarning rivojiga ham alohida e'tibor berilishi lozim. Malaka oshirish kurslari, psixopedagogik tayyorgarlik, reflektiv metodlar bilan bu sifatlar kuchaytirilishi mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Physical education teacher, personal qualities and skills, 5 Mart 2010, http://www.careersscotland.org.uk/CareerInformation/Occupations/TeachingandClassroomSupport/ SecondarySchoolTeaching/PhysicalEducationTeacher. asp.
2. Mawer M. (1995). The Effective Teaching of Physical Education. London, New York: Longman.
3. Matanin M, Collier C. (2003). Longitudinal analysis of preservice teachers' beliefs about teaching physical education. Journal of Teaching in Physical Education, 22 (2), 153–168.
4. Laminack LL, Long BM. (1985). What makes a teacher effective: Inside from preservice teachers. Clearing House, 58, 268.
5. Friedman ED. (1983). The pupils ımage of the physical education teacher and suggestions for changing attitudes in teacher training. International Journal of Physical Education, 20 (2),15-18.

ISSN 3030-3907